

Elżbieta SURMA-JOŃCZYK

Spółdzielczość Żydów w Częstochowie

1 stycznia 1921 r. weszła w życie w Odrodzonym Państwie Polskim ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach. Przestały równocześnie obowiązywać unormowania prawne w tym zakresie państw zaborczych, tj. ustawy austriackie z 9 kwietnia 1873 r. i z 10 czerwca 1903 r., ustawa niemiecka z 1 maja 1889 r., rosyjska Ustawa Kredytowa oraz dekret Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r.

Ustawa powyższa, opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 111 z 1920 r., zdefiniowała pojęcie spółdzielni.

W art. 1 czytamy:

„Za spółdzielnię uważa się zrzeszenie nieograniczonej liczby osób o zmiennym kapitale i składzie osobowym, mające na celu podniesienie zarobku lub gospodarstwa członków przez prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa. Służąc powyższemu zadaniom gospodarczym, spółdzielnia może również mieć na celu podniesienie poziomu kulturalnego swych członków”.

Ustawa w sposób szczegółowy precyzowała również tryb zakładania i rejestracji spółdzielni.

Art. 5 stanowił bowiem:

„Zarząd spółdzielni zgłosić winien statut, podpisany przez pierwszych członków, do sądu rejestrowego, w którego okręgu spółdzielnia ma siedzibę. Do zgłoszenia dołączyć nadto należy dwa odpisy statutu tudzież odpisy dokumentów stwierdzających powołanie zarządu i rady nadzorczej. Zgłoszenie podpisują wszyscy członkowie zarządu w formie wierzytelnej. Po stwierdzeniu zgodności statutu z przepisami prawa, sąd zarządzi wciągnięcie statutu do rejestru”.

Statut obligatoryjnie musiał zawierać następujące dane:

- nazwę i siedzibę spółdzielni, przy czym nazwę tworzy się od przedmiotu przedsiębiorstw (nie może ona zawierać nazwisk członków, natomiast ma zawierać dodatek: spółdzielnia lub przymiotnik spółdzielczy oraz oznaczenie siedziby i rodzaju odpowiedzialności – odpowiedzialność udziałami, odpowiedzialność ograniczona, odpowiedzialność nieograniczona). Ponadto nazwa winna odróżniać się wyraźnie od nazw innych firm zarejestrowanych, mających swą siedzibę w tej samej miejscowości,
- cel spółdzielni oraz przedmiot przedsiębiorstwa i czas trwania spółdzielni,
- rodzaj i zakres odpowiedzialności członków,
- wysokość udziału, wpłat na udział i czas ich dokonywania,
- zasady obowiązujące co do przyjmowania, ustępowania i wykluczania członków,
- liczbę członków zarządu i rady nadzorczej i sposób ich powoływania,
- sposób zwoływania walnych zgromadzeń, obradowania na nich i zapadania uchwał,

- zasady, dotyczące umarzania wartości bilansowych,
- zasady rozdziału zysków i pokrywania strat,
- pismo, w którym mają być zamieszczane ogłoszenia spółdzielni.

Sądem Rejestrowym dla Częstochowy był od 1928 r. Sąd Okręgowy w Piotrkowie Wydział Zamiejscowy w Częstochowie.¹

W aktach rejestrowych tegoż Sądu, w zakresie niestety ograniczonym (z uwagi na brak kompletności zespołu), prześledzić można rozwój spółdzielczości na terenie Częstochowy w latach 1928–1939.

Szczególnie interesująco przedstawiają się materiały dotyczące spółdzielni zakładanych przez żydowską część społeczności Częstochowy.²

Na podstawie zebranego materiału można stwierdzić, że spółdzielnie, niezależnie od przedmiotu swego działania, zakładane były głównie dla: podniesienia stanu materialnego i kulturalnego swych członków, krzewienia wśród nich ducha solidarności oraz usunięcia zbytecznego pośrednictwa.

Przedmiotem działania spółdzielni Żydów w Częstochowie były przede wszystkim następujące przedsięwzięcia:

1. organizowanie produkcji wyrobów określonej branży oraz organizowanie sprzedaży tych wyrobów
2. organizowanie handlu określonymi wyrobami
3. organizowanie banków dla udzielania kredytów swym członkom.

Do pierwszej grupy spółdzielni należały:

- Spółdzielnia Piekarska „Piekarz” z ogr. odp.
- Spółdzielnia Spożywcza „Świder” z ogr. odp.
- Spółdzielnia Rzemieślników Żydowskich z ogr. odp.
- Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia „Czapnik” z ogr. odp.
- Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Konfekcja” z ogr. odp.
- Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Obuwie” z ogr. odp.
- Wytwórcza Spółdzielnia „Krawiec” z ogr. odp.
- Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Tapicer” z ogr. odp.

Do drugiej grupy należały:

- Spółdzielnia dla sprzedaży ryb, wytworów rybnych i warzyw pod nazwą „Dagim” z ogr. odp.
- Spółdzielnia Handlowa „Manufaktura” z ogr. odp.

¹ Wydział Zamiejscowy w Częstochowie Sądu Okręgowego w Piotrkowie został powołany do życia Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dn. 24 XII 1928 r. (DzURP nr 104 poz. 948) i obejmował swym zasięgiem terytorialnym okręgi sądów grodzkich w Częstochowie, Janowie, Kłobucku i Krzepicach. Do chwili powołania Wydziału Zamiejscowego w Częstochowie wszelkie sprawy dotyczące tego terenu rozpatrywał Sąd Okręgowy w Piotrkowie. Wydział Zamiejscowy dzielił się na trzy wydziały: cywilny, karny i rejestr handlowy. Przepisy regulujące działalność rejestru zawarte zostały w dekrety z dn. 7 II 1919 r. i w późniejszych rozporządzeniach ministra sprawiedliwości. Z dekrety wynika, że przepisom o rejestrze handlowym podlegają wszyscy uznani za handlujących przez kodeks handlowy lub przez inne ustawy (z wyjątkiem zajmujących się „handlem drobnym”) i że wszyscy handlujący podlegają obowiązkowi zarejestrowania (DzURP nr 36 poz. 279)

² W roku 1921 w Częstochowie mieszkało: 70.560 osób narodowości polskiej, 920 osób innych narodowości i 24.461 osób narodowości żydowskiej, czyli 25,5% ogółu mieszkańców – zob. E. Bąkowski, *Struktura społeczno-zawodowa ludności Częstochowy w latach 1919–1939*, [w:] Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Nauki Społeczno-Ekonomiczne, nr 7, 1971, s. 78

Do trzeciej grupy należały:

- Bank Spółdzielczy Przemysłowców i Kupców z ogr. odp.
- Częstochowski Bank Spółdzielczy z ogr. odp.
- Rzemieślniczy Bank Spółdzielczy z ogr. odp.
- Spółdzielnia Kredytowa z ogr. odp.

Tabela 1³

Lp.	Nazwa/ siedziba	data rejestracji	Data wykreślenia z rejestru	Skład zarządu	Przedmiot działania	Cel działania
1	2	3	4	5	6	7
1.	Rzemieślniczy Bank Spółdzielczy z ogr. odp. Częstochowa, ul. Panny Marii nr 40	10.04.1929	27.07.1942	1. Samuel Niemirowski, 2. Abram Działowski, 3. Abram Weisz zastępcy: Józef Goldberg, Abram Frydman	–udzielanie kredytów w formie dyskonta weksli, pożyczek skrypowych oraz na rachunek bieżący –przyjmowanie wkładów pieniężnych	Podniesienie stanu gospodarczego i ekonomicznego swych członków
2.	Spółdzielnia Spożywcza „Swider” z ogr. odp. w Częstochowie		13.03.1936			
3.	Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Tapicer” z ogr. odp. Częstochowa, ul. Panny Marii nr 16 Punkty sprzedaży: –ul. P. Marii 8, 4, 2, 7, 3, ul. Ogrodowa 18	25.01.1930	30.12.1935	1. Icek Kongrecki 2. Jakób Sztajer 3. Judka Sznajer zastępca: Abram Urbach	–prowadzi warsztaty zatrudniające członków (dokonując podziału pracy) –zakupuje surowce i półfabrykaty, niezbędne do produkcji wyrobów tapicerskich i dekoratorskich –przyjmuje zamówienia i sprzedaje wyroby – zaciąga pożyczki	Podniesienie stanu materialnego i kulturalnego członków, krzewienie wśród nich ducha solidarności, organizowanie produkcji wyrobów tapicerskich i dekoratorskich według nowoczesnych wymogów i sprzedaż tych wyrobów

³ Tabela stanowi opracowanie własne. Sporządzona została na podstawie zespołu akt: Sąd Okręgowy w Piotrkowie Wydział Zamiejscowy w Częstochowie [1917] 1928–1939 z zasobu Archiwum Państwowego w Częstochowie. Tabela zawiera podstawowe informacje o spółdzielniach, których rozwinięcie zawierają tabele od 2 do 16

1	2	3	4	5	6	7
4.	Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Konfekcja” z ogr. odp. Częstochowa, ul. Nowy Rynek nr 2	7.03.1936	7.03.1936	1. Jankiel Secemski 2. Zajwel Opoczyński 3. Majlech Rozenberg zastępca Kałma Fajwłowicz	–prowadzi warsztaty zatrudniające członków, dokonując pomiędzy nimi należytego podziału pracy –zakupuje hurtowo surowce i półfabrykaty, niezbędne do produkcji konfekcji –przyjmuje zamówienia i sprzedaje swe wyroby –zaciąga pożyczki	Podniesienie stanu materialnego i kulturalnego członków, krzewienie wśród nich ducha solidarności i usunięcie zbytecznego pośrednictwa w zakresie produkcji i sprzedaży konfekcji, zwłaszcza damskiej
5.	Spółdzielnia dla sprzedaży ryb, wytworów rybnych i warzyw pod nazwą „Dagim” z ogr. odp. Częstochowa, ul. Koszarowa nr 17	7.02.1930		1. Wolf Kielczygowski 2. Herszlik Sieradzki 3. Mordka Wajsberg zastępca: Szlama Gruca	–zajmuje się kupnem i sprzedażą ryb, wytworów rybnych i warzyw, zatrudniając w miarę możliwości członków –otwiera oddziały i magazyny –zaciąga pożyczki	Podniesienie materialnego i kulturalnego położenia członków, krzewienie wśród nich ducha solidarności
6.	Spółdzielnia Handlowa „Manufaktura” z ograniczoną odpowiedzialnością Częstochowa, ul. Warszawska nr 19	8.02.1930		1. Dawid Wronowicz 2. Abram Szyrkarski 3. Abram Grunsztain zastępca: Dawid Kinrus	–zajmuje się handlem manufakturą, zatrudniając w miarę możliwości członków –otwiera oddziały i magazyny –zaciąga pożyczki	Podniesienie stanu materialnego i kulturalnego członków, krzewienie wśród nich ducha solidarności i zorganizowanie w sposób racjonalny drobnego i detalicznego handlu manufakturą
7.	Wytwórcza Spółdzielnia „Krawiec” z ogr. odp. Częstochowa		29.01.1931 (rozpoczęto proces likwidacji)			

1	2	3	4	5	6	7
8.	Spółdzielnia Rzemieślników Żydowskich z ogr. odp. Częstochowa, Aleja nr 21 (później 10)	31.12.1921	5.07.1930	1. Abram Działowski 2. Aron Złotnik 3. Szaja Granek zastępca: Moszek Jakubowicz	–zakupuje hurtowo na wspólny rachunek i dostarcza członkom wszelkich surowców i półfabrykatów, dodatków, przyborów, towarów i narzędzi pracy w zakresie rzemiosła i drobnego przemysłu wchodzących –przyjmuje i rozdziela pomiędzy członkami otrzymane zamówienia –kupuje i sprzedaje na wspólny rachunek lub komisowo wyroby wszystkich gałęzi rzemiosła i drobnego przemysłu, wykonanych przez członków sp.	Podniesienie wspólnymi siłami zdolności produkcyjnej i zdolności gospodarczej swych członków, krzewienia wśród nich ducha solidarności oraz usunięcie zbytecznego pośrednictwa
9.	Częstochowski Bank Spółdzielczy sp. z ogr. odp. Częstochowa, Aleja 7	Przed 14.11.1924	Po 12.06.1937	1. Józef Imich 2. Dawid Szwarc 3. Izrael Ber Meitlis zastępcy: Dawid Filipowicz, Gustaw Najman, Nathan Kohn (skład Zarządu z dn. 6.09.1926 r.)	–udzielanie kredytów w formie dyskonta weksli, pożyczek skryptowych oraz na rachunek bieżący i pożyczek zabezpieczonych (hipotecznie bądź poręczeniem)	Podniesienie stanu gospodarczego i ekonomicznego swych członków

1	2	3	4	5	6	7
10.	Bank Spółdzielczy Przemysłowców i Kupców z ogr. odp. Częstochowa, ul. Panny Marii nr 22	Przed 25.08.1931	Po 30.01.1936	1. Maurycy Neufeld 2. Joachim Weksler 3. Stanisław Prusicki zastępcy: Natan Kohn, Józef Starke, Juda Engel (skład Zarządu z dn. 21.09.1933 r.)		
11.	Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia „Czapnik” z ogr. odp. Częstochowa, ul. Panny Marii nr 40, później Ogrodowa nr 4	14.11.1928	18.04.1934	1. Moszek Diament 2. Jakób Rozenberg 3. Pinchos Woźnica zastępcy: Ali Ber Zajdman, Fiszel Szylit	–zakupuje hurtowo na wspólny rachunek lub komisowo i dostarcza swym członkom wszelkich surowców, półfabrykatów, dodatków, przyborów, maszyn i narzędzi pracy w zakresie rzemiosła i drobnego przemysłu wchodzących –przyjmuje i rozdziela pomiędzy członków zamówienia –kupuje i sprzedaje na wspólny rachunek lub komisowo wyroby rzemieślnicze wykonane przez członków sp. –prowadzi wspólne pracownie pomocnicze –zaciąga pożyczki	Podniesienie stanu materialnego i kulturalnego swych członków, przeprowadzenie zasady uczciwości i porządku w wymianie i produkcji, usunięcie zbytniego pośrednictwa i krzewienie wśród członków ducha solidarności

1	2	3	4	5	6	7
12.	Spółdzielnia Piekarska „Piekarz” z ogr. odp. Częstochowa	19.12.1928		1. Majer Szyper 2. Aron Liberman 3. Jusek Goldberg zastępcy: Jusek Owieczko, Moszek Goldberg	–zakupywanie hurtowe na wspólny rachunek lub komisowo dla celów własnych oraz celem dostarczenia swoim członkom wszelkich surowców –prowadzenie wspólnych piekarni mechanicznych –urządzanie składów własnych, filii i zakładów dla wytwarzania, przechowywania, kupna i sprzedaży towarów –zaciąganie pożyczek	
13.	Spółdzielnia Kredytowa z ogr. odp. Częstochowa, ul. Ogrodowa nr 21	4.01.1929	21.07.1931	1. Nachim Rosbach 2. Icek Genisław 3. Aron Goldberg zastępcy: Chil Herszlikowicz, henoch Klajman	–udzielanie kredytów w formie dyskonta weksli, pożyczek skryptowych oraz na rachunek bieżący i pożyczek zabezpieczonych (hipotecznie bądź poręczeniem)	Podniesienie stanu gospodarczego i ekonomicznego swych członków
14.	Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Obuwie” z ogr. odp. Częstochowa, ul. Nowy Rynek nr 2, później Mostowa 11	29.01.1929	7.02.1936	1. Jusek Weinholc 2. Jusek Herszlikowicz 3. Izrael Hersz Lipszyc zastępca: Aron Berkowicz	–zakupuje hurtowo na wspólny rachunek lub komisowo i dostarcza członkom wszelkich półfabrykatów, dodatków, przyborów, maszyn i narzędzi pracy jak również innych artykułów w zakresie cholewkarski, szewski i grywiarski wchodzących	Podniesienie stanu materialnego i kulturalnego swych członków, przeprowadzenie zasady uczciwości i porządku w wymianie i produkcji, usunięcie zbytecznego pośrednictwa i krzewienie ducha soli-

1	2	3	4	5	6	7
					–przyjmuje zamówienia i rozdziela –kupuje i sprzedaje na wspólny rachunek lub komisowo wyroby członków sp.	darności wśród członków

Spśród zamieszczonych w tabeli spółdzielni tylko część posiada akta rejestrowe. Informację o pozostałych uzyskano na podstawie analizy biuletynu pn. „Ruch Spółdzielczy. Organ Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce”⁴ z lat 1930–1936.

- Mimo braku kompletności zebranego materiału wyraźne są następujące tendencje:
- większość spółdzielni została zarejestrowana w latach 1928–1929⁵,
 - likwidacja większości spółdzielni przypada na światowy kryzys gospodarczy lat międzywojennych 1929–1933, który oddziaływał również na Polskę⁶,
 - czas trwania spółdzielni nieograniczony,
 - rok obrachunkowy – rok kalendarzowy,
 - zarząd składa się z 3 członków i 1 zastępcy wybieranych na okres 1 roku przez Walne Zgromadzenie członków spółdzielni (w przypadku Surowcowo-Wytwórczej Spółdzielni „Czapnik” statut przewiduje, że Zarząd składa się z 3 członków wybieranych na okres 3 lat oraz 2 zastępców; w Spółdzielni Piekarskiej „Piekarz” wprowadzono zasadę, że co rok ustępuje 1/3 członków Zarządu, spośród 3 członków wybranych na okres 3 lat, przy czym w pierwszych dwóch latach o ustąpieniu członka Zarządu decyduje losowanie, następnie odejście z Zarządu odbywa się wg „starszeństwa wyboru”, oprócz tego na 1 rok Walne Zgromadzenie wybiera 2 zastępców członków Zarządu,
 - na wszelkiego rodzaju dokumentach i pismach ekspediowanych w imieniu spółdzielni (z wyjątkiem zwykłej korespondencji) powinny być umieszczone pod pieczęcią spółdzielni podpisy co najmniej 2 członków Zarządu,

⁴ „Biuletyn” (miesięcznik publikowany w języku polskim i jidysz, adres redakcji: Warszawa, ul. Rymarska 6) wydawany przez Związek Żydowskich Spółdzielni w Polsce. Związek utworzony został w 1921 r. w Warszawie jako centrala patronacka głównie kas oszczędnościowych, w końcu 1934 r. połączył się z Powszechnym Związkiem na Własnej Pomocy Opartych Spółdzielni we Lwowie, obejmując działalnością cały kraj. W 1936 r. zrzeszał 3 centrale finansowe i 653 spółdzielnie przede wszystkim kredytowe. Archiwum Państwowe w Częstochowie: Sąd Okręgowy w Piotrkowie Wydział Zamiejscowy w Częstochowie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219.

⁵ Zapewne znaczący wpływ na rozwój w tym okresie miała poprawa koniunktury gospodarczej Polski z lat 1926–1929, będąca efektem pierwszych lat polityki ekonomicznej rządów „pomajowych”, w tym szczególnie reformy Eugeniusza Kwiatkowskiego – zob. M. Drozdowski, *Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska Odrodzona 1918–1939. Państwo. Społeczeństwo. Kultura*, 1982, ss. 408–448

⁶ Ibid.

- najwyższą sumę zobowiązań, jakie spółdzielnia może zaciągać, określa Walne Zgromadzenie członków spółdzielni,
- nabywanie, zbywanie i obciążanie nieruchomości wymaga zezwolenia Walnego Zgromadzenia członków.

Spółdzielnie z pierwszej grupy, w większości nazywane surowcowo-wytwórczymi, dla osiągnięcia swych celów statutowych wykonywały następujące zadania:

- prowadziły warsztaty zatrudniające członków spółdzielni,
- dokonywały pomiędzy warsztatami podziału pracy,
- kupowały hurtowo surowce i półfabrykaty do produkcji wyrobów,
- przyjmowały zamówienia,
- sprzedawały wyroby swych członków,
- zaciągały pożyczki,
- otwierały oddziały i magazyny.

Tabela 2: Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Tapicer” z ogr. odp.⁷

Lp.	Data zdarzenia/wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	25.01.1930 r.	Rejestracja spółdzielni w Sądzie Rejestrowym Pod nr R”S”-12	Za zobowiązania spółdzielni członkowie odpowiadają udziałami oraz majątkiem osobistym do wysokości 5-krotnie przewyższającym wartość zadeklarowanych udziałów. Udział wynosi 100 zł i winien być wpłacony w gotówce niezwłocznie po przyjęciu do spółdzielni. Wpis wynosi 5 zł.
2.	1.08.1930 r.	Na skutek uchwały ogólnego zebrania z dn. 10.07.1930 r. celem spółdzielni jest obecnie: -podniesienie stanu materialnego i kulturalnego członków, krzewienie wśród nich ducha solidarności -organizowanie produkcji wyrobów tapicerskich, dekoratorskich i stolarskich według nowoczesnych wymagań i sprzedaż wyrobów tapicerskich, dekoratorskich i stolarskich	
3.	29.01.1931 r.	Likwidatorami spółdzielni są: Judka Sznajer, Jakób Sztajer i Abram Urbach. Spółdzielnia znajduje się w stanie likwidacji	

⁷ Opracowanie własne: akta SOPWZ w Cz-wie sygn. 3176.

Lp.	Data zdarzenia/wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
4.	17.04.1931 r.	Pismo do Sądu Rejestrowego adw. Doroty Hassenfeldowej działającej w imieniu firmy „D. Kryman i D. Goldberg” z prośbą o niewykreślenie spółdzielni z rejestru do czasu uiszczenia wierzytelności względem ww. firmy	
5.	14.01.1932 r.	Pismo do Sądu Rejestrowego adw. Zygmunta Praporta pełnomocnika firmy „H. Sachs” w Łodzi; w związku z brakiem majątku spółdzielni, który pokryłby zobowiązania wobec firmy „Sachs”, prośba o wezwanie likwidatorów do ściągnięcia z członków spółdzielni dopłat do udziałów na pokrycie zobowiązań spółdzielni	
6.	13.03.1933 r.	Na prośbę likwidatorów Sąd odroczył termin likwidacji do 6.07.1933 r.	
7.	24.04.1934 r.	Sąd wzywa likwidatorów do złożenia ostatecznego bilansu, sprawozdania z likwidacji (zatwierdzonego przez walne zgromadzenie), wniosku o wykreślenia spółdzielni z rejestru, ksiąg, dokumentów oraz opłat na wykreślenie w terminie 2 tygodni, pod rygorem grzywny 600 zł	
8.	25.05.1934 r.	Sąd informuje likwidatorów o nałożeniu grzywny w wysokości 20 zł za niewykonanie polecenia Sądu z 24. 04.1934 r. Jednocześnie Sąd wydaje kolejny 2-tygodniowy termin na realizację postanowienia pod rygorem następnej grzywny	Zawiadomienie dla Judki Sznajera zawiera adnotację: „wyjechał do Palestyny”
9.	11.06.1934 r.	Kolejne odroczenie terminu likwidacji do 1.08.1934 r.	Sąd Rejestrowy zleca komornikowi Sądu Grodzkiego w Częstochowie egzekucję grzywny w wysokości 20 zł wraz z kosztami od J. Sztajera i A. Urbacha
10.	24.11.1934 r.	Członkowie spółdzielni nie wyrażają zgody na pokrycie w drodze dopłat brakujących sum na uiszczenie długów, w związku z powyższym likwidatorom nie pozostaje nic innego, jak tylko wystąpić do Sądu o ogłoszenie upadłości spółdzielni	

Lp.	Data zdarzenia/wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
11.	Lipiec 1935 r.	Wniosek Rady Spółdzielczej ⁸ o wymierzenie likwidatorom kary porządkowej za niezgłoszenie bilansów i sprawozdań rocznych (od 1931 r.), ogłoszenia uchwały o rozwiązaniu spółdzielni	
12.	27.12.1935 r.	Wniosek J. Sztajera – likwidatora o uznanie likwidacji za ukończoną i wykreślenie spółdzielni z rejestru	
13.	30.12.1935 r.	Wobec ukończenia likwidacji firmę wykreślono z rejestru	

Przedstawiona powyżej spółdzielnia została zarejestrowana 25.01.1930 r., a już w rok później znalazła się w stanie likwidacji.

W aktach Sądu Grodzkiego w Częstochowie (sygn. 64)⁹ znajdują się materiały dotyczące sprawy wniesionej z powództwa Doroty Hassenfeldowej – adwokata, działającego w imieniu i na rzecz firmy A. i S. Włodowscy z siedzibą w Częstochowie, przeciwko Wytwórczej Spółdzielni Rzemieślniczej „Tapicer”, J. Sztajerowi – zamieszkałemu przy ul. Aleja 18, A. Urbachowi – Aleja 32, J. Sznajerowi – Aleja 2, I. Kongreckiemu – Aleja 8, M. Porelmanowi – Piłsudskiego 27, N. Złotnikowi – Stary Rynek 13, S. Złotnikowi – Stary Rynek 13, B. Essigowi – ul. Krakowska 10. Wartość powództwa oszacowano na kwotę 460 zł 92 grosze.

Z akt sprawy należy wnioskować, że pozwana Spółdzielnia „Tapicer”, mimo kilkakrotnego wezwania, nie chciała uiścić długu, który powstał w trakcie wzajemnych „stosunków handlowych”, na co powód posiadał stosowne weksle.

Adwokat powoda, powołując się na zapisy statutu Spółdzielni, dowodził, że wszyscy pozwani, będąc członkami Spółdzielni, są osobiście odpowiedzialni za zapłatę należności, tym bardziej, że „pozvani obawiając się odpowiedzialności za długi Spółdzielni, ukrywają swój majątek osobisty”.

W związku z powyższym adwokat Hassenfeldowa prosi Sąd o zabezpieczenie niniejszego powództwa przez nałożenie „aresztu do sumy 460 zł 92 gr na ruchomościach, towarach pozwanych znajdujących się w ich mieszkaniach, składach i sklepach”.

⁸ Rada Spółdzielcza, właściwie Państwowa Rada Spółdzielcza, naczelny kolegiálny organ spółdzielczości, działający przy Min. Skarbu, powołany 11 XII 1920 r. Rada sprawowała nadzór nad działalnością rewizyjną związków spółdzielni, opiniowała projekty przepisów prawnych dotyczących spółdzielczości, kontrolowała działalność spółdzielni niezwiązkowych, prowadziła rejestry i statystykę spółdzielni oraz wydawała opinie w sprawach zakładania i likwidacji spółdzielni. W okresie okupacji hitlerowskiej biura Rady przeniesiono z Warszawy do Krakowa i włączono do Związku Rewizyjnego Spółdzielni w Generalnym Gubernatorstwie – zob. Z. Targowski, *Rada Spółdzielcza 1921–1936*, Warszawa 1936.

⁹ Sąd Grodzki w Częstochowie został utworzony na podstawie rozporządzenia Prezydenta RP z dn. 6 II 1928 r. prawo o ustroju sądów powszechnych (DzURP nr 12 poz. 93). Organizację wewnętrzną sądów określało rozporządzenie Min. Sprawiedliwości z dn. 24 XII 1928 r. Regulamin ogólny wewnętrznego urzędowania sądów apelacyjnych, okręgowych i grodzkich (DzURP nr 104, poz. 934). Odwołania od wyroków Sądu Grodzkiego w Częstochowie rozpatrywał Sąd Okręgowy w Piotrkowie Wydział Zamiejscowy w Częstochowie.

29.05.1931 r. Sąd Grodzki w Częstochowie, uznając żądanie powoda w kwestii zabezpieczenia powództwa za uzasadnione, postanowił zabezpieczyć żądanie powoda przez nałożenie aresztu na ruchomościach i towarach pozwanych, znajdujących się w mieszkaniu, sklepie i składzie przy ul. Aleja 16, 18, 32, 4, 8, Ogrodowa 20, Piłsudskiego 27, Stary Rynek 13, Krakowska 10.

Adwokat pozwanych – Eljasz Krauskopf – doprowadził jednak do ponownego rozpatrzenia sprawy, na skutek czego Sąd Grodzki w Częstochowie 31.12.1931 r. postanowił zasądzić od Spółdzielni „Tapicer” na rzecz firmy A i S Włodowscy kwotę 448 zł 67 gr, natomiast powództwo odnośnie do członków Spółdzielni jako przedczesne oddalić. W uzasadnieniu wyroku czytamy:

„zarzut przedczesności jest słuszny, gdyż odpowiedzialność osobista wspólników spółki nie może poprzedzać zakończenia likwidacji na co firma powodowa jako wierzycielka ma zgodnie z art. 50 i 53 dekretu o Rejestrze handlowym wpływ i może dopilnować odpowiedniego uregulowania udziałów i uiszczenia jej należności”.

Pomimo wniesienia skargi apelacyjnej i poddania w wątpliwość procesu likwidacji Spółdzielni przez adw. Hassenfeldową: „Wpis o likwidacji wniesiony został do rejestru handlowego rok temu i do dnia dzisiejszego likwidatorzy nic nie przedsięwzięli, zresztą co przedsięwzięli jest okryte tajemnicą. Nawet nie wezwali wierzycieli, by zgłaszali swoje pretensje. Wobec powyższego o przedczesności powództwa nie może być mowy, gdyż wpis o likwidacji wniesiono do rejestru, a nikt żadnej likwidacji nie przeprowadzał [...]”. Sąd Okręgowy w Piotrkowie Wydział Odwoławczy Cywilny w Częstochowie w dn. 23.03.1932 r. postanowił wyrok Sądu Grodzkiego w Częstochowie utrzymać w mocy.

Tabela 3: Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Konfekcja”, z ogr. odp.¹⁰

Lp.	Data zdarzenia/wpisu do rejestru	treść	Uwagi
1.	2.12.1929 r.	Zebranie organizacyjne (w mieszkaniu Jankla Secemskiego, ul. Nowy Rynek 2) – wybór Zarządu Spółdzielni i Rady Nadzorczej	Zarząd Spółdzielni: Jankiel Secemski Zajwel Opoczyński Majlech Rozenberg Zastępca: Kałma Fajwłowicz Rada Nadzorcza: Aron Opoczyński Josyf Ryterbard Laja Fajwłowicz Zastępca: Herszlik Opoczyński

¹⁰ Opracowanie własne: SOPWZ w Cz-wie sygn. 3160.

Lp.	Data zdarzenia/wpisu do rejestru	treść	Uwagi
2.	25.01.1930 r.	Drugie zebranie organizacyjne. Zmiana składu władz spółdzielni na skutek decyzji Sądu Rejestrowego. Członkowie Zarządu: Z. Opoczyński i K. Fajwłowicz są spokrewnieni w stopniu ustawowo zabronionym z członkami Rady Nadzorczej. Zarząd pozostawiono bez zmian. Do Rady zamiast L. Fajwłowicza i H. Opoczyńskiego wybrano: Cypra Mendelbauma i Kałma Żółtobrodzkiego	
3.	7.02.1930 r.	Rejestracja spółdzielni w Sądzie Rejestrowym pod nr R „S”-13	Za zobowiązania spółdzielni członkowie odpowiadają udziałami oraz majątkiem osobistym do wysokości 5-krotnej zadeklarowanych udziałów. Udział wynosi 100 zł wpłacanych przy przyjęciu do spółdzielni. Wpis wynosi 5 zł
4.	16.12.1935 r.	Wniosek Rady Spółdzielczej o wykreślenie spółdzielni z rejestru bez rozwiązania i likwidacji, gdyż spółdzielnia nie posiada majątku i nie prowadzi wspólnego przedsiębiorstwa	
5.	7.03.1936 r.	Wykreślono spółdzielnię z rejestru	

Tabela 4: Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia „Czapnik” z ogr. odp.¹¹

Lp.	Data zdarzenia/wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	14.11.1928 r.	Rejestracja spółdzielni w Sądzie Rejestrowym pod nr R.”S” –290	Za zobowiązania spółdzielni członkowie odpowiadają do wysokości zadeklarowanych udziałów i ponadto dalszą kwotą, równającą się 5-krotnej wysokości każdego zadeklarowanego udziału. Udział wynosi 100 zł wpłacanych jednorazowo przy przystąpieniu do spółdzielni, lub też w dziesięciu ratach miesięcznych. Wpis wynosi 5 zł
2.	5.02.1930 r.	Zmiana adresu siedziby spółdzielni; początkowo ul. Panny Marii 40, później ul. Ogrodowa nr 4. Czasopismo przeznaczone do ogłoszeń: Ruch Spółdzielczy. Organ Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce	

¹¹ Opracowanie własne: SOPWZ w Cz-wie sygn. 3217.

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
3.	9.10.1931 r.	Otwarto oddziały w Poznaniu i Tarnowskich Górach. Udział wynosi 500 zł i winien być wniesiony przy wstąpieniu do spółdzielni względnie w 10 ratach miesięcznych. Do zarządu wybrano: Jakuba Rozenberga, Fiszela Szyłita, Moszka Bobrowskiego, na zastępców: Pinkusa Woźnicę, Ali Bera Zajdmana	
4.	14.01.1933 r.	Na mocy uchwał walnego zgromadzenia członków spółdzielni z dn. 7 i 22.12.1932 r. postanowiono rozwiązać spółdzielnię. Na likwidatorów obrano: Jakóba Rozenberga, Fiszela Szyłita i M. Bobrowskiego	
5.	18.04.1934 r.	Wobec zlikwidowania spółdzielni wykreśla się firmę z rejestru handlowego	

Tabela 5: Spółdzielnia Piekarska „Piekarz” z ogr. odp.¹²

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	19.12.1928 r.	Rejestracja spółdzielni pod nr R”S” – 293	Odpowiedzialność członków za zobowiązania spółdzielni jest ograniczona zadeklarowaną ilością udziałów i ponadto do wysokości 10-krotnej sumy udziałów. Wysokość udziału wynosi 2000 zł, przy czym wpłata jednorazowa przy przystąpieniu do spółdzielni lub w 24 miesięcznych ratach
2.	5.01.1930 r.	Wysokość udziału podniesiona do 5000 zł, płatnych jednorazowo przy przystąpieniu do spółdzielni. Obecnie Zarząd stanowią: J. Goldberg, M. Ajzenberg, M. Goldberg; zastępcy: N. Owieczko i M. Szyper	

¹² Brak akt rejestrowych; informacje pochodzą z ogłoszeń zamieszczonych w biuletynie Ruch Spółdzielczy w aktach SOPWZw Cz-wie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219,

Tabela 6: Surowcowo-Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Obuwie” z ogr. odp.¹³

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	29.01.1929 r.	Rejestracja spółdzielni pod nr R.”S” – 297	Za zobowiązania spółdzielni członkowie odpowiadają udziałami oraz majątkiem osobistym do wysokości 9-krotnie przewyższającej wartość udziałów. Udział wynosi 300 zł wpłacanych przy przyjęciu do spółdzielni
2.	7.03.1930 r.	Odpowiedzialność członków za zobowiązania spółdzielni ogranicza się udziałami i majątkiem osobistym do wysokości 10-krotnie przewyższającej wartość zadeklarowanych udziałów. Uchwałą walnego zgromadzenia z dn. 3.06.1929 r. na miejsce ustępujących: Joska Herszlikowicza i Izraela-Hersza Lipczyca wybrani zostali do zarządu: Mordka Siwek i Aron Berkowicz, a na zastępcę Abram Działowski. Uchwałą z dn. 11.01.1930 r. wybrany został nowy Zarząd w składzie: Mordka Siwek, Herszlik Fiszof i Abram Działowski jako członkowie oraz Abram Berkowicz jako zastępca.	
3.	12.11.1931 r.	Do zarządu zostali wybrani: Abram Działowski, Machel Szer i Chaim Weinholc oraz zastępca Josek Zamel	
4.	25.10.1934 r.	Na likwidatora wybrano Abrama Działowskiego. Spółdzielnię rozwiązano na mocy uchwał Walnego zgromadzenia członków z dn. 1 i 15.07.1934 r. i postawiono w stan likwidacji	
5.	7.02.1936 r.	Spółdzielnię wykreślono z rejestru wobec zlikwidowania	

¹³ Opracowanie własne: SOPWZ w Cz-wie sygn. 3219.

Tabela 7: Spółdzielnia Spożywcza „Świder” z ogr. odp.¹⁴

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	Brak danych	Zarejestrowana w Sądzie rejestrowym pod nr R „S” – 2	
2.	15.11.1934 r.	Likwidatorem Spółdzielni ustanowiono z urzędu Icka Świderskiego. Spółdzielnię rozwiązano z urzędu na mocy postanowienia Sądu Rejestrowego z dn. 19.10.1934 r.	
3.	13.03.1936 r.	Spółdzielnię wykreślono z Rejestru Handlowego na wniosek Przewodniczącego Rady Spółdzielczej zgodnie z art. 75 ustawy o spółdzielczości ¹⁵	

Tabela 8: Wytwórcza Spółdzielnia „Krawiec” z ogr. Odp.¹⁶

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	Brak daty	Zarejestrowana w Sądzie rejestrowym pod nr R „S” – 16	
2.	29.01.1931 r.	Spółdzielnia znajduje się w stanie likwidacji. Likwidatorzy Spółdzielni: Gerszon Jakubowicz i Dawid Ufner	

Tabela 9: Spółdzielnia Rzemieślników Żydowskich w Częstochowie¹⁷

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	31.12.1921 r.	Zarejestrowana w Sądzie rejestrowym pod nr R „S” – 17	Każdy członek spółdzielni odpowiada do wysokości 5-krotnej w stosunku do udziałów. Wysokość udziału wynosi 1000 marek. Przy zapisie musi być wpłacona co najmniej ¼ część udziału, zaś reszta w ciągu 1 roku.
2.	9.02.1929 r.	Wniosek Rady Spółdzielczej o rozwiązanie spółdzielni i przeprowadzenie likwidacji w oparciu o art. 76-84 ustawy o spółdzielniach ¹⁸	Rewident Rady stwierdził, że spółdzielnia znajduje się w stanie całkowitej bezczynności gospodarczej

¹⁴ Brak akt rejestrowych; informacje pochodzą z ogłoszeń zamieszczonych w biuletynie Ruch Spółdzielczy w aktach SOPWZw Cz-wie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219.

¹⁵ Art. 75 ustawy o spółdzielniach, zawiera katalog przyczyn dotyczących rozwiązania spółdzielni.

¹⁶ Brak akt rejestrowych; informacje pochodzą z ogłoszeń zamieszczonych w biuletynie Ruch Spółdzielczy w aktach SOPWZw Cz-wie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219.

¹⁷ Opracowanie własne, SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3177.

¹⁸ Art. 76–84 ustawy o spółdzielniach określają szczegółowy przebieg procesu likwidacji spółdzielni.

Lp.	Data zdarzenia/ wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
3.	28.05.1930 r.	Wniosek likwidatorów o wykreślenie spółdzielni z rejestru handlowego	W załączeniu do wniosku przedstawiono sprawozdanie z likwidacji, lecz nie załączono ksiąg, gdyż (...) <i>była buchalterka spółdzielni p. Grinbaumówna, która posiadała księgi wyjechała przed kilku laty do Palestyny, nie pozostawiwszy żadnej informacji o księgach [...].</i> Spółdzielnia nie pozostawiła żadnego majątku ani długów. Uległa faktycznej likwidacji już w 1923 r.
4.	5.07.1930 r.	Wobec rozwiązania i zlikwidowania wykreśla się firmę z rejestru handlowego	

Działalność statutowa zaprezentowanych w tabelach od 2 do 9 spółdzielni zasadniczo była podobna. Zapisy statutowe (na przykładzie Wytwórczej Spółdzielni Rzemieślniczej „Tapicer”) obejmowały 6 działów, tj.:

1. Zasady ogólne
2. Członkowie
3. Organy Spółdzielni
4. Środki obrotowe
5. Rachunkowość
6. Rozwiązanie i likwidacja.

Członkiem spółdzielni mogła być każda osoba fizyczna (także towarzystwa i organizacje popierające rzemiosło), która złoży odpowiednią deklarację i zostanie przyjęta przez Zarząd; przy czym Zarząd może odmówić przyjęcia osoby w poczet członków spółdzielni bez podania przyczyn odmowy.

Po przyjęciu członek wpłaca wpisowe w określonej statutem wysokości (we wszystkich przypadkach 5 zł) oraz wykupuje dowolną liczbę udziałów. W większości spółdzielni udział wynosił 100 zł. Wyjątkiem w tej grupie jest zdecydowanie Spółdzielnia Piekarska „Piekarz”, w której udziały początkowo wynosiły 2000 zł, później 5000 zł. Nieco więcej informacji dostarcza lektura akt o sygn. 8868 z zespołu Akta Miasta Częstochowy – Wydział Techniczny. Wśród wielu bowiem innych dokumentów zawarte są tu pisma świadczące o planowaniu przez Spółdzielnię „Piekarz” budowy urządzenia piekarni mechanicznej przy ul. Herbskiej w Częstochowie. Akta zawierają projekt techniczny obiektu oraz korespondencję z Magistratem i Starostwem Powiatowym w Częstochowie z roku 1929. Magistrat nie wnosił zastrzeżeń do projektowanej budowy, pod warunkiem zatwierdzenia planów przez Starostwo.

Pismem z 5 X 1929 r. Starostwo Powiatowe w Częstochowie określiło warunki, jakie należy spełnić, aby uzyskać ostateczne zatwierdzenie projektu.

Warunki te to:

- „1. Linia regulacyjna, wyznaczona przez Magistrat m. Częstochowy będzie zachowana.
2. Przed rozpoczęciem robót złożona zostanie w Magistracie deklaracja kierownika budowy.
3. Przed rozpoczęciem robót przedstawione zostaną Starostwu obliczenia statyczne słupów i stropów żelazo-betonowych.

4. Wobec tego, że linia regulacyjna odcina część projektowanego budynku nastąpi wyjaśnienie, jakie z tego powodu będą zmiany w rzutach i elewacji budynku.
5. Urządzona zostanie umywalnia z wodą bieżącą czystą i odpływem brudnej w stosunku minimum 1 kran na 5-ciu robotników.
6. Klozety zostaną urządzone na wodę i połączone z kanalizacją miejską.
7. Dla ubrań robotników zostaną urządzone szafki specjalne mieszczące się oddzielnie od sali pracy.
8. Obracające się części wałów pędnych i transmisyjnych oraz mechanizmów, znajdujących się na wysokości mniejszej niż 1,70 mtr. od podłogi będą należycie ogrodzone lub umieszczone w trwałych nieruchomo umocowanych osłonach.
9. Wszystkie pasy pędne w miejscach dostępnych lub przechodzących nad przejściami będą należycie zabezpieczone siatkami metalowymi.
10. Wszystkie drzwi wewnętrzne budynku będą otwierały się w kierunku ogólnych wyjść na zewnątrz.
11. Szyb wyciągowy (od windy) ogrodzony ma być ze wszystkich stron do wysokości 2 mtr. Od podłogi każdego piętra.
12. Otwory dla ładowania ciężarów (mąki) w szybach dźwigu będą zamykane za pomocą drzwi, tarcz lub krat. Drzwi, tarcze lub kraty winny być zawsze zamknięte na klucz lub też tak urządzone aby można było je otworzyć tylko wtedy gdy kabina zatrzyma się przed nimi i aby kabina mogła być puszczona w ruch tylko po zamknięciu otworu w szybie.
13. Wszystkie grożące niebezpieczeństwem części windy jak to: koła zębate, sprzęgła, koła pasowe i rozpędowe itp. mają być ogrodzone lub zaopatrzone w ochrony w miejscach dostępnych.
14. Korby ręcznych dźwigarek mogą być tak urządzone, aby podczas opuszczania się ciężaru pod działaniem własnej wagi pozostawały nieruchomo.
15. Aby dźwig posiadał pewny zupełnie przyrząd wykluczający możliwość samowolnego opuszczania się ciężaru (łącznie z dźwigiem)".

Niestety, brak danych dotyczących dalszych losów spółdzielni uniemożliwia przesłedzenie rozwoju firmy.

Organami spółdzielni były: Zarząd (wybierany przez Walne Zgromadzenie członków zwykłą większością głosów, zarządzający sprawami spółdzielni), Rada Nadzorcza (wybierana analogicznie jak Zarząd, będąca organem kontrolnym nad Zarządem) oraz Walne Zgromadzenie członków spółdzielni. Do wyłącznej kompetencji Walnego Zgromadzenia zarezerwowane zostały następujące czynności:

- wybór, odwołanie i decydowanie o pociągnięciu do odpowiedzialności sądowej członków Rady Nadzorczej,
- określanie najwyższej sumy zobowiązań, jakie Spółdzielnia może zaciągać,
- zatwierdzanie bilansów i sprawozdań rocznych oraz udzielanie Zarządowi absolutorium,
- podział zysków,
- zatwierdzanie budżetu spółdzielni,
- podejmowanie decyzji o przystąpieniu do innych spółdzielni i związków,
- podejmowanie decyzji o nabywaniu, zbywaniu i obciążaniu nieruchomości,
- zmiana wysokości udziałów członkowskich,

- podejmowanie uchwał w sprawie sprawozdania rewizyjnego,
- podejmowanie decyzji o rozwiązaniu i likwidacji spółdzielni.

Na środki obrotowe spółdzielni składają się: „fundusze udziałowe, zasobowe i specjalne [...]”, przy czym fundusz zasobowy tworzy się z wpisowego, corocznych potrąceń z czystej nadwyżki oraz z darowizn i legatów, natomiast fundusz specjalny powstaje z ofiar o specjalnym przeznaczeniu, z dobrowolnych składek członków i kwot przeznaczonych na specjalne cele przez Walne Zgromadzenie.

Do prowadzenia rachunkowości spółdzielni zobowiązany jest Zarząd (prowadzenie ksiąg w oparciu o Kodeks Handlowy¹⁹). Straty wykazane w bilansie spółdzielni pokrywa się z funduszu „zasobowego”, z funduszy specjalnych bądź z udziałów. W przypadku braku środków z ww. funduszy na pokrycie zobowiązań, Walne Zgromadzenie może uchwalić bezwzględną większością głosów dopłaty w stosunku do ilości udziałów.

Odpisy sprawozdań Walnych zgromadzeń zatwierdzających bilanse i sprawozdania należy przysyłać Radzie Spółdzielczej za pośrednictwem Związku Rewizyjnego, w którym zrzeszona jest spółdzielnia.

Rozwiązanie, likwidacja bądź upadłość spółdzielni odbywały się w oparciu o tryb ustawy o spółdzielniach. I tak:

1. rozwiązanie spółdzielni mogło nastąpić:

- w związku z upływem czasu, na który spółdzielnię założono,
- w skutek zmniejszenia się liczby członków poniżej minimum określonego w statucie lub w art. 13 ustawy (co najmniej 10 członków),
- z mocy wyroku sądowego,
- na skutek ogłoszenia upadłości,
- na skutek uchwały walnego zgromadzenia członków, podjętej większością $\frac{3}{4}$ głosów na dwóch kolejno następujących zebraniach, odbytych w odstępie co najmniej dwóch tygodni.

2. likwidacja następuje po rozwiązaniu spółdzielni²⁰, pod warunkiem, że nie występuje upadłość. Likwidatorami są członkowie ostatniego Zarządu spółdzielni, o ile statut lub uchwała Walnego Zgromadzenia nie stanowi inaczej. Z ważnych przyczyn Sąd Rejestrowy (na wniosek związku rewizyjnego, Rady Spółdzielczej, jednego z organów spółdzielni lub 1/10 członków spółdzielni) może ustanowić likwidatorów.

Zadania likwidatorów określają art. 80–85 ustawy o spółdzielniach. Majątek spółdzielni pozostały po likwidacji (spłacenienie długów, złożenie do depozytu sądowego kwot

¹⁹ W okresie porozbiorowym obowiązywało na ziemiach polskich obce prawo handlowe, które zachowało moc obowiązującą w poszczególnych dzielnicach II Rzeczypospolitej. Dopiero 27 X 1933 r. ogłoszono polski kodeks handlowy, opracowany przez Komisję Kodyfikacyjną, z mocą obowiązującą od 1 VII 1934 r.

²⁰ SOPWZw Cz-wie, sygn. 3176: Wytwórcza Spółdzielnia Rzemieślnicza „Tapicer”; w aktach rejestrowych znajduje się odpis protokołu Nadzwyczajnego Ogólnego Zebrania członków odbytego dnia 26 listopada 1930 r., w którym czytamy: „Kol. J. Sznajer referuje tę sprawę i powiada że sytuacja obecnie jest bardzo krytyczna, gdyż, jak uważa, spółdzielnia nie może istnieć z deficytem, aczkolwiek deficyt wynosi tylko 1000 zł. to nie widzi perspektywy dla rozwoju, wydatki są za duże kapitał obrotowy za mały i dlatego spółdzielnia zawsze będzie pracowała deficytowo i jest zatem zdania, ażeby więcej targować i zlikwidować spółdzielnię. Kol. Sz. Złotnik jest przeciwny, gdyż uważa że deficyt powstał z powodu szczupłych targów, trzeba dążyć, ażeby więcej targować i wtedy deficyt się pokryje [...] uchwalono 9 głosami przeciwko 2 wstrzymującymi się głosami przystąpić do rozwiązania spółdzielni począwszy od 21 grudnia r. b.

na zabezpieczenie roszczeń wierzycieli, zwroty udziałów itp.) przeznaczają się na cele użyteczności publicznej zgodnie z zapisami statutowymi lub uchwałą ostatniego Walnego Zgromadzenia członków. W przypadku braku zapisów decyzję w tym zakresie podejmuje Rada Spółdzielcza. Po zakończeniu likwidacji składany jest w Sądzie wniosek o wykreślenie firmy z rejestru. Likwidatorzy obowiązani są również przekazać księgi i dokumenty rozwiązanej spółdzielni sądowi rejestrowemu, który przechowuje akta przez okres 10 lat. Po wykreśleniu spółdzielni z rejestru i ogłoszeniu tego faktu w czasopiśmie wskazanym w statucie do zamieszczania ogłoszeń, likwidatorzy odpowiadają osobiście wobec wierzycieli spółdzielni „za szkody wyrządzone im przez nie dopełnienie swych ustawowych obowiązków [...]”. Odpowiedzialność ta trwa 5 lat.

3. upadłość ma miejsce w przypadku, gdy zgodnie z bilansem strata uzyskana przez spółdzielnię przewyższa sumę wpłaconych udziałów, funduszu zasobowego i wszystkich funduszy specjalnych. W takim przypadku Zarząd niezwłocznie zwołuje Walne Zgromadzenie i wprowadza do porządku obrad dyskusję nad dalszym istnieniem spółdzielni.

Druga grupa spółdzielni, zwana handlowymi, miała głównie za zadanie organizowanie w sposób racjonalny drobnego i detalicznego handlu wyrobami określonej branży.

Tabela 10: Spółdzielnia dla sprzedaży ryb, wytworów rybnych i warzyw pod nazwą „Dagim„ z ogr. odp.²¹

Lp.	Data zdarzenia /wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	uwagi
1.	7.02.1930 r.	Rejestracja spółdzielni pod nr R” S”-14	Za zobowiązania spółdzielni członkowie odpowiadają udziałami i niezależnie od tego majątkiem osobistym do wysokości 2-krotnie przewyższającej wartość zadeklarowanych udziałów. Udział wynosi 100 zł wpłaconych przy przyjęciu do spółdzielni. Wpis – 5 zł.
2.	Brak innych danych		

Tabela 11: Spółdzielnia Handlowa „Manufaktura” z ogr. odp.²²

Lp.	Data zdarzenia /wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	8.02.1930 r.	Rejestracja spółdzielni pod nr R” S”-15	Za zobowiązania spółdzielni członkowie odpowiadają udziałami i niezależnie od tego majątkiem osobistym do wysokości 3-krotnie przewyższającej wartość zadeklarowanych udziałów. Udział wynosi 500 zł. Wpłaconych w gotówce przy przyjęciu do spółdzielni. Wpis – 25 zł.

²¹ Brak akt rejestrowych; informacje pochodzą z ogłoszeń zamieszczonych w biuletynie Ruch Spółdzielczy w aktach SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219.

²² Brak akt rejestrowych; informacje pochodzą z ogłoszeń zamieszczonych w biuletynie Ruch Spółdzielczy w aktach SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219.

Spółdzielnie trzeciej grupy nastawione były głównie na udzielanie swym członkom kredytów. Ten rodzaj działalności stanowi najstarszą na ziemiach polskich formę spółdzielczości²³. Rozwój spółdzielczości kredytowej, zahamowany w okresie I wojny światowej i w okresie powojennej inflacji, odradzał się stopniowo od 1925 roku i w końcu 1937 r. liczba tych spółdzielni ogółem w Polsce wynosiła 5597; zrzeszały one 1515 tys. członków, posiadały 264 mln zł wkładów oszczędnościowych, 668 tys. wkładców i ponad 1 mln dłużników.

W roku 1934 ilość spółdzielni kredytowych zrzeszonych w Związku Żydowskich Spółdzielni w Polsce wynosiła 624²⁴; w roku 1936 odnotowano²⁵ 427 czynnych spółdzielni kredytowych, zrzeszających 106202 członków z ogólną sumą bilansową 53.751.935 zł i środkami obrotowymi w wysokości 48.673.763 zł. Ta tendencja wzrostowa utrzymywała się w następnych latach, by na dzień 1 stycznia 1939 r. osiągnąć wielkość 743, na ogólną liczbę wszystkich spółdzielni kredytowych w Polsce 5606 (wielkość ta obejmuje poza spółdzielniami żydowskimi także: spółdzielnie kredytowe polskie – 3673, ukraińskie – 769, niemieckie – 421)²⁶.

Zapisy statutowe Rzemieślniczego Banku Spółdzielczego w Częstochowie stanowiły, że spółdzielnia zajmuje się:

- udzielaniem kredytów w formie dyskonta weksli, pożyczek skryptowych oraz na rachunek bieżący i pożyczek, zabezpieczonych bądź hipotecznie, bądź przez poręczenie, bądź zastawem papierów wartościowych wymienionych w pkt. 5,
- redyskontem weksli,
- przyjmowaniem wkładów pieniężnych oraz wydawaniem przekazów, czeków i akredytyw oraz dokonywaniem wypłat i wpłat w granicach państwa, z tym zastrzeżeniem, że o ile spółdzielnia nie przystąpi do żadnego Związku Rewizyjnego (§ 47 statutu), czynności te wykonywane będą tylko dla członków spółdzielni,
- kupnem i sprzedażą na rachunek własny oraz na rachunek osób trzecich papierów procentowych państwowych i samorządowych, listów zastawnych, akcji central gospodarczych i przedsiębiorstw, organizowanych przez spółdzielnie, ich związki lub centrale gospodarcze, oraz akcji Banku Polskiego,
- odbiorem wpłat na rachunek osób trzecich, inkasem weksli i dokumentów, z tym zastrzeżeniem, że o ile spółdzielnia nie przystąpi do żadnego Związku Rewizyjnego (§ 47 statutu) czynności te wykonywane będą tylko dla członków spółdzielni,
- przyjmowaniem subskrypcji na pożyczki państwowe i komunalne oraz na akcje przedsiębiorstw, o których mowa w pkt. 5,
- zastępstwem czynności na rzecz Banku Polskiego i banków państwowych,
- przyjmowaniem do depozytu papierów wartościowych i innych walorów oraz wynajmowaniem kasetek zabezpieczonych.

²³ Zob. T. Kłapkowski, *Spółdzielcze związki rewizyjne w Polsce według stanu z 1933 r.*, Warszawa 1935.

²⁴ Zob. *Spółdzielnie kredytowe naszego związku w r. 1934*, [w:] *Ruch Spółdzielczy. Organ Związku Żydowskich Spółdzielni w Polsce*, nr 2 z 1936 r.

²⁵ Zob. *Sprawozdanie z działalności Związku Żydowskich Spółdzielni w Polsce*, W: *Ruch Spółdzielczy*, nr 4 z 1936 r.

²⁶ Zob.: *Ruch Spółdzielczy. Organ Związku Żydowskich Spółdzielni w Polsce*, nr 2 z 1939 r.

Tabela 12: Rzemieślniczy Bank Spółdzielczy z ogr. odp. w Częstochowie²⁷

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	19.09.1928 r.	Zgłoszenie do rejestru spółdzielni pod nazwą: Żydowski Bank Rzemieślniczy w Częstochowie Spółdzielnia z odp. ogr.	
2.	20.12.1928 r.	Zmiana wniosku. Zgodnie z uchwałą Zebrania organizacyjnego zmieniono nazwę firmy na: Rzemieślniczy Bank Spółdzielczy w Częstochowie z ogr. odp.	
3.	10.04.1929 r.	Rejestracja spółdzielni w Sądzie Rejestrowym pod nr R „S” 1	Odpowiedzialność członków za zobowiązania spółdzielni jest 10-krotna w stosunku do każdego zgłoszonego udziału. Udział – 25 zł, wpłacanych jednorazowo przy przystąpieniu do spółdzielni lub w pięciu ratach miesięcznych w ciągu roku od zadeklarowania. Wpis 5 zł
4.	11.12.1929 r.	Ustanowienie pełnomocnikiem Banku Dawida Bochenka do bezpośredniego prowadzenia wspólnie z jednym członkiem Zarządu spraw spółdzielni, jej biurowości i księgowości, oraz do podpisywania w imieniu spółdzielni korespondencji, zobowiązań, czeków, inkas (żyro), prowadzenia wszelkich procesów w imieniu spółdzielni	
5.	22.05.1930 r.	Na miejsce ustępujących członków Zarządu: A. Działowskiego i A. Weisa, 27.01.1929 r. zostali wybrani: Wolf Gostyński i Edward Jakobson, zaś na miejsce Gostyńskiego i Jakobsona w dn. 15.04.1930 r. wybrani zostali: Bernard Bocian i Majer Gelber	
6.	7.05.1931 r.	Wybrano ponownie do Zarządu: Samuela Niemirowskiego, a na zastępców: Hercka Ufnera i Pinkusa Kaczkę	
7.	20.09.1933 r.	Zarząd obecnie stanowią: S. Niemirowski, M. Gelber i P. Kaczka. Na zastępców wybrano: A. Działowskiego i A. Weissa	

²⁷ Opracowanie własne: SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3175.

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
8.	26.05.1934 r.	Zarząd stanowią: S. Niemirowski, adw. L. Asz i H. Rozenblum. Zastępcami wybrano: A. Wajsa. Pełnomocnictwo udzielone D. Bochenkowi cofnięto	
9.	29.09.1938 r.	Wniosek Związku Żydowskich Spółdzielni w Polsce w sprawie rozwiązania Banku. Wyznaczenie likwidatora w osobie adwokata Dawida Stobieckiego	Zgodnie z ustaleniami Rady Spółdzielczej, spółdzielnia jest nieczynna od 1935 r. Walne Zgromadzenie członków w dn. 14.07.1935 r. podjęło uchwałę o rozwiązaniu spółdzielni ze względu na zły stan finansowy. Zarząd spółdzielni nie zwołał drugiego zgromadzenia likwidacyjnego i pozostawił bez załatwienia późniejsze wezwania i zalecenia Związku Rewizyjnego o rozwiązaniu i likwidacji spółdzielni
10.	21.04.1939 r.	Na likwidatora spółdzielni Sąd Rejestrowy powołał Dawida Stobieckiego oraz postanowieniem z dn. 19.12.1938 r. rozwiązał spółdzielnię i wprowadził likwidację	
11.	14.08.1940 r.	Pismo adwokata Lejba Asza, informujące, że adwokat Stobiecki – likwidator Banku zginął w pierwszych dniach wojny i część dokumentów Banku uległa zniszczeniu. Rada Nadzorcza Banku proponuje na likwidatora L. Asza	
12.	20.11.1940 r.	Państwowa Rada Spółdzielczości pismem z dn. 20.11.1940 r. informuje Sąd Rejestrowy, że Rzemieślniczy Bank Spółdzielczy podlega likwidacji ze strony Treuhandstelle im Amt des Generalgouverneurs w Krakowie	
13.	17.03.1941 r.	Na podstawie pełnomocnictwa Urzędu Powierniczego Generalnego Gubernatorstwa powiernikiem firmy Rzemieślniczy Bank Spółdzielczy z ogr. odp. w likwidacji został ustanowiony Karl Laux	
14.	12.03.1942 r.	Konfiskata majątku spółdzielni	
15.	27.07.1942 r.	Wykreślenie spółdzielni z rejestru na wniosek Państwowej Rady Spółdziel. z dn. 22.07.1942 r. w myśl art. 75 ustawy o spółdzielniach	

Tabela 13: Częstochowski Bank Spółdzielczy z ogr. odp.²⁸

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	Brak danych	Zarejestrowano pod nr R „S” – 156	
2.	14.11.1924 r.	Wysokość udziału członkowskiego wynosi 10 zł. Ustąpił z Zarządu Dawid Bochenek, a na jego miejsce wybrany został dn. 23 grudnia 1924 r. Gustaw Najman	Ogłoszenie opublikowane w „Gońcu Częstochowskim” nr 293 z dn. 23.12.1924 r.
3.	11.02.1927 r.	Na mocy uchwały Rady Nadzorczej z dn. 6.09.1926 r. do Zarządu zostali wybrani: Józef Imich, Dawid Szwarz i Izrael Ber Meitlis, a na zastępców: Dawid Filipowicz, Gustaw Najman i Natan Kohn	Ogłoszenie opublikowane w „Gońcu Częstochowskim” nr 40 z 1927 r.
4.	28.10.1927 r.	Na mocy uchwały Zarządu i Rady Nadzorczej z dn. 20.10.1927 r. Józefowi Zandowi udzielono pełnomocnictwa do prowadzenia spraw Spółdzielni i jej biurowości z prawem podpisywania pod pieczęcią Banku łącznie z członkiem Zarządu lub upoważnionym do tego członkiem Rady Nadzorczej dokumentów, zobowiązań, cesji wekslowych, obli gów, czeków przekazów itp.	Ogłoszenie opublikowane w „Gońcu Częstochowskim” z dn. 23.11. 1927 r.
5.	3.11.1928 r.	Udział członkowski wynosi 25 zł. Na miejsce ustępującego Dawida Szwarca do Zarządu wybrany został Samuel Goldstein ²⁹	Równocześnie Sąd Rejestrowy wezwał Zarząd do uzgodnienia § 15 statutu w oparciu o § 43 ustawy o spółdzielniach pod rygorem grzywny do 600 zł w terminie 1 miesiąca.
6.	18.09.1930 r.	Korespondencja w sprawie zmiany statutu. Zaświadczenie Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce (Warszawa, ul. Rymarska 6), że spółdzielnia jest członkiem Związku od dnia 15.09. 1922 r. i figuruje w rejestrze członków pod nr 40	

²⁸ Opracowanie własne: SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3204.

²⁹ Podczas odbytego dn. 26.10.1934 r. X Ogólnego Zjazdu Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielni w Polsce wybrano nowe władze związku. Wśród członków Rady Związku znalazł się S. Goldstein z Częstochowy, zob. *Obrady Ogólnego Zjazdu Związku Żyd. Tow. Spółdz. w Polsce*, W: Ruch Spółdzielczy nr 12 z 1934 r.

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
7.	22.11.1930 r.	<p>Zmiany w statucie: Celem spółdzielni jest podniesienie stanu gospodarczego i ekonomicznego swych członków. Przedmiot działalności:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. udzielanie kredytów w formie dyskonta weksli, pożyczek skryptowych oraz na rachunku bieżącym i pożyczek zabezpieczonych bądź hipotecznie, bądź przez poręczenie, bądź zastawem papierów wartościowych wymienionych w pkt. 5 2. przyjmowanie wkładów pieniężnych z prawem wydawania dowodów wkładowych imiennych 3. redyskonto weksli 4. wydawanie przekazów czeków i akredytyw oraz dokonywanie wypłat i wpłat w granicach Państwa 5. kupno i sprzedaż na rachunek własny oraz na rachunek osób trzecich papierów procentowych, państwowych i samorządowych, listów zastawnych, akcji central gospodarczych i przedsiębiorstw, organizowanych przez Spółdzielnie ich związki lub centrale gospodarcze oraz akcji Banku Polskiego 6. odbiór wpłat na rachunek osób trzecich, inkaso weksli i dokumentów 7. przyjmowanie subskrypcji na pożyczki państwowe i komunalne oraz na akcje przedsiębiorstw wym. w pkt. 5 8. zastępstwo czynności na rzecz Banku Polskiego i banków państwowych 9. przyjmowanie do depozytu papierów wartościowych i innych walorów oraz wynajmowanie kasetek zabezpieczonych. 	<p>Członkom Spółdzielni kredytu nie udziela się. Udział wynosi 25 zł. płatnych jednorazowo przy przystąpieniu lub w 5 równych ratach miesięcznych od daty zadeklarowania, przy czym i 1 rata płatna jest przy przystąpieniu do spółdzielni.</p> <p>Do Zarządu wybrano ponownie Józefa Imicha, a na zastępców Dawida Szwarca i Mieczysława Hajmana</p>
8.	1.07.1933 r.	<p>Obecnie Zarząd stanowią: Józef Imich, Izrael Ber Meitlis i Samuel Goldsztajn, zastępcami są: Dawid Szwarz i Jabób Lewkowicz</p>	

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
9.	26.05.1934 r.	Obecnie Zarząd stanowią: Józef Imich, Izrael Ber Meitlis i Samuel Goldsztajn. Zastępcami są: Józef Bugajer i Jakób Lewkowicz	
10.	12.06.1937 r.	Udział wynosi 25 zł. Przy czym 3/5 udziału należy wpłacić przy przyjęciu do spółdzielni, a resztę w 5 równych ratach miesięcznych. Zarząd stanowią: Józef Imich, Samuel Goldsztajn i Izrael Berek Meitlis, zastępcami są: Jakub Lewkowicz, Leon Kopiński, Józef Bugajer.	

Tabela 14: Spółdzielnia Kredytowa z org. odp.³⁰

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	4.01.1929 r.	Rejestracja spółdzielni pod nr R „S” – 295	Odpowiedzialność członka za zobowiązania spółdzielni jest 10-krotna do jego udziałów. Udział wynosi 100 zł. Wpłacanych jednorazowo albo w dwóch równych ratach w ciągu 3 miesięcy od zadeklarowania
2.	5.10.1929 r.	Spółdzielnia postawiona w stan likwidacji, mocą uchwał Walnych Zgromadzeń w dn. 12 i 28 maja 1929 r. Funkcję likwidatorów pełni Zarząd: Nahim Rossbach, Icek Genisław, Aron Goldberg	
3.	21.07.1931 r.	Spółdzielnię wykreślono na skutek zakończenia likwidacji	

Tabela 15: Bank Spółdzielczy Przemysłowców i Kupców z ogr. odp.³¹

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
1.	Brak danych	Zarejestrowano w Sądzie Rejestrowym pod nr R „S” – 209	
2.	25.08.1931 r.	Wysokość udziału podwyższono na 150 zł. Z tym by nadwyżka wpłacona została do dn. 30.03.1932 r.	

³⁰ Opracowanie własne: SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3218.³¹ Brak akt rejestrowych; informacje pochodzą z ogłoszeń zamieszczonych w biuletynie Ruch Spółdzielczy w aktach SOPWZ w Cz-wie, sygn. 3160, 3175, 3176, 3177, 3204, 3214, 3216, 3217, 3218, 3219.

Lp.	Data zdarzenia / wpisu w aktach rejestrowych	Treść wpisu	Uwagi
3.	21.09.1933 r.	Obecny skład Zarządu: Maurycy Neufeld, Joachim Weksler i Stanisław Prusicki, zastępcy: Natan Kohn, Józef Starke, Juda Engel	
4.	30.01.1936 r.	Suma najwyższego kredytu dla członka nie może przekroczyć 20.000 zł. Najwyższą sumą zobowiązań, jaką może spółdzielnia zaciągnąć, jest 1.250.000 zł	Zmieniono treść art. 3 statutu. Na miejsce dawnej treści włączono brzmienie art. 91 Prawa Bankowego (Dz.U. RP poz. 321/28) ³²

Okres światowego kryzysu gospodarczego nie sprzyjał rozwojowi spółdzielczości, wokół której toczyły się rozliczne dyskusje i spory, w większości polityczne³³.

Na podstawie zebranego materiału łatwo zauważyć, że większość spółdzielni faktycznie funkcjonowała 3–4 lata, czasem nawet krócej (Spółdzielnia „Tapicer” – 1 rok), przy czym stosunkowo długo przebiegały procesy likwidacji (7 lat w przypadku Spółdzielni Rzemieślników Żydowskich, 5 lat Spółdzielni „Tapicer” itp.).

Pomimo niewątpliwej słabości ruch spółdzielczy był poważnym odcinkiem życia gospodarczego Żydów w Polsce, w tym również w Częstochowie.

Analizując zebrany materiał, nie trudno zauważyć dwa zasadnicze powody, dla których zakładane były spółdzielnie.

Pierwszy to przyczyny ekonomiczne, chęć zabezpieczenia socjalnego członków spółdzielni i ich rodzin.

Spółdzielnia, aby bronić się przed konkurencją, starała się o podniesienie jakości własnych wyrobów. Miało to przyczynić się do lepszej ich sprzedaży na rynku, a gromadzenie wspólnych środków (np. na zakup nowych maszyn do produkcji, modernizacji placówek handlowych, reklamy wyrobów, podejmowanie nowych inwestycji) miało ułatwiać rozwój przedsiębiorstw. Nie bez znaczenia był fakt, że spółdzielnie miały większe możliwości pozyskiwania pożyczek bankowych oraz możliwość negocjacji cen z hurtownikami przy zakupie większych partii surowców, a także przy masowym zbycie produktów wytworzonych przez członków spółdzielni.

Zawarte w większości zapisów statutowych omawianych spółdzielni stwierdzenie: „krzewienie ducha solidarności wśród członków spółdzielni” to również postulat ekonomiczny: solidarność w ramach własnej spółdzielni w utrzymywaniu cen na produkty, płac dla pracowników, pozyskiwania nowych rynków zbytu, przetrwania w okresie spadku koniunktury.

Działalność gospodarcza realizowana w formie spółdzielni dawała również możliwość szerszego rozwinięcia działalności socjalnej, zabezpieczającej członków spółdzielni i ich rodziny w trudnych przypadkach losowych (choroby, śmierci członka rodziny).

³² Art. 91 Prawa Bankowego określa czynności bankowe, które mogą wykonywać spółdzielnie kredytowe bez konieczności uzyskiwania koncesji Ministerstwa Skarbu. Do wykonywania innych niż wymienione w art. 91 czynności wymagane jest zezwolenie Ministra Skarbu pod warunkiem, że spółdzielnia należy do związku rewizyjnego (art. 93).

³³ J. Fałowski, *Położenie społeczno-gospodarcze Żydów w Polsce w okresie kryzysu gospodarczego*.

Drugim istotnym powodem zakładania przez Żydów spółdzielni były względy polityczne. Spółdzielczość stanowiła próbę odpowiedzi na narastającą w dobie światowego kryzysu falę ogólnoswiatowego i europejskiego antysemityzmu, próbę rozbudzenia poczucia solidaryzmu narodowego żydowskiego, pozwalającego przetrwać ową nieprzychylną falę i zabezpieczyć ekonomiczne podstawy egzystencji dla członków spółdzielni i ich rodzin.

Spółdzielczość była wśród Żydów stosunkowo nową formą organizacji życia ekonomicznego i społecznego. Z niej zrodził się ruch kibucowy, bardzo istotny w odbudowie państwa Izrael.

Politycznie ruch spółdzielczy najsilniej związany był z partiami syjonistycznymi. Program różnych odłamów ruchu syjonistycznego w Polsce międzywojennej nastawiony był na przygotowanie jak najszerzych grup społeczności żydowskiej do emigracji i odbudowy Izraela. Spółdzielcza forma działalności gospodarczej w pełni odpowiadała programowi wychowania, przygotowania i sprawdzenia jeszcze na ziemiach polskich tej organizacji życia ekonomicznego, a w rozbudowanej formie także i społecznego.

Wśród rzemieślników żydowskich spółdzielczość była nową formą organizacji, w pewnym sensie konkurencyjną w stosunku do tradycyjnych cechów rzemieślniczych żydowskich. Cechy zgodnie ze swoimi statutami mogły jedynie wśród swoich członków oddziaływać na ustalanie wysokości cen, standardów jakości produkcji. Zajmowały się także sprawami socjalnymi swych członków i ich rodzin. Rzemieślnicy skupieni w cechach prowadzili indywidualnie swoją działalność gospodarczą. Majątek cechów pochodził ze składek i dobrowolnych darowizn.

Działalność spółdzielcza stanowiła wyższą formę organizacji przedsiębiorczości. Opierała się na kapitale założycielskim, wypracowane środki były własnością członków spółdzielni. Spółdzielnie dysponowały większym kapitałem własnym, prowadziły własną produkcję w spółdzielczych przedsiębiorstwach i handel w spółdzielczych punktach sprzedaży i placówkach handlowych. Mogły znacznie szybciej reagować na potrzeby rynku, dostosowywać się do mody, wprowadzać nowe produkty, modernizować handel i usługi, usprawniać transport, wprowadzać nowe techniki i formy reklamy czy podejmować nowe inwestycje. Ponadto spółdzielnie, posiadając lepsze możliwości pozyskiwania pożyczek bankowych niż indywidualni rzemieślnicy, mogły szybciej zmieniać asortyment produkcji, a nawet jej profil.

Nie bez znaczenia dla ww. porównań była również konieczność zachowania odpowiednich wymogów sanitarnych. W latach dwudziestych i trzydziestych bowiem istotnym elementem w prowadzeniu działalności gospodarczej było dostosowanie się do coraz bardziej zaostrzających się wymogów higieny i bezpieczeństwa pracy. Podyktowane były one zarówno troską o stan zdrowotny mieszkańców miasta, jak i zapobieganie dodatkowym przyczynom napięć społecznych podczas powszechnego kryzysu gospodarczego.

Kryzysu, który uderzał we wszystkie przejawy życia ekonomicznego. Brak skutecznych, strukturalnych rozwiązań ekonomicznych próbowano zastąpić prymitywną propagandą nacjonalistyczną, antysemicką. Efekty tych szowinistyczno-nacjonalistycznych działań w Częstochowie nie były aż tak znaczne, jak w innych miastach ówczesnej II Rzeczypospolitej. Borykający się na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych z trudnościami finansowymi mieszkańcy miasta w mniejszym stopniu poddawali się propagandzie narodowców; byli bowiem bardziej zainteresowani nabywaniem towarów po bardziej korzystnych dla nich cenach.

Wydaje się, że przyczyn upadku spółdzielczości Żydów w Częstochowie należy upatrywać w następujących zjawiskach:

- powszechny kryzys gospodarczy³⁴,
- wieloletnie przyzwyczajenia żydowskich rzemieślników do pracy „na swoim”,
- wzajemna nieufność do siebie członków spółdzielni,
- problem w przełamywaniu barier psychologicznych; przekształcenia się rzemieślnika pracującego „na swoim” w członka-pracownika spółdzielni,
- zbyt duże w porównaniu z indywidualnym przedsiębiorcom koszty obsługi administracyjno-finansowej spółdzielni³⁵,
- brak wystarczających umiejętności do prowadzenia tej formy gospodarki ze strony zarządów spółdzielni,
- niewystarczająca znajomość przepisów regulujących działalność gospodarczą.

Autorka niniejszego opracowania, mając świadomość przyczynkarskiego jedynie charakteru niniejszej pracy, ma nadzieję, że zebrane i zaprezentowane powyżej materiały pobudzą zainteresowanie spółdzielczością Żydów, tą zapomnianą nieco dziedziną życia gospodarczego Częstochowy okresu międzywojennego.

³⁴ Zob. I. Schiper, *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich*, Warszawa 1937, ss. 576-648. Z przedstawionych na s. 635 danych dotyczących liczby spółdzielni w Polsce, liczby ich członków oraz wartości sprzedanych towarów w l. 1928–1933 wynika, że spółdzielnie w dobie kryzysu straciły około 151.000 członków, a wartość sprzedanych towarów spadła o połowę.

³⁵ Tamże.